

Ditte K Shapiro

Familieliv i komplekse forløb fra krig til eksil – brud, kollektiv håndtering og afmægtiggørende processer

Resumé

Denne artikel er baseret på ph.d. afhandlingen “Familieliv på flugt – Syriske familiers oplevelse af brud og genskabelse af hverdagsliv” og forsvaret, som blev afholdt på Roskilde Universitet i november 2017 (Shapiro, 2017a). Forskningsprojektet tog udgangspunkt i spørgsmålet, hvordan familier oplever og håndterer at opretholde og udvikle en fælles daglig livsførelse igennem komplekse forløb, hvor de flygter fra krig, søger asyl og får midlertidig opholdstilladelse i Danmark. For at besvare dette spørgsmål fulgte jeg, sammen med en tolk, fem familier fra Syrien, fra de netop havde søgt asyl, til de havde haft midlertidig opholdstilladelse og boet i en dansk kommune i et år, inspireret af praksisforskning og etnografiske metoder. Formålet med projektet var at få indsigt i sammenhænge, som henholdsvis begrænser og giver familier muligheder for at genvinde grebet om deres liv i skiftende kontekster. Med udgangspunkt i en subjekt-teoretisk tilgang og begrebet ‘daglig livsførelse’ søgte jeg at udvikle et situeret familieperspektiv på flugt og genskabelse af hverdagsliv.

Afhandlingen viser, at gentagne brud og kollektiv håndtering af foranderlige livsbetingelser udgør gennemgående aspekter af familiers flugt- og genetableringsforløb. Det

forskningsmæssige perspektiv på familiers flerårige forløb giver indblik i komplekse processer, hvormed familiers handleevne ændres i samspil med skiftende livsbetingelser, og hvor adgang til lokale sammenhænge har afgørende betydning for familiers handlemuligheder i hverdagen. Analyserne udfolder flygtede familiers sammensatte hverdagsliv på tværs af lokale og transnationale sammenhænge, og viser hvordan flugt- og genskabelsesforløb kan udgøre en afmægtiggørende proces præget af isolation, afmagt og lidelse. Samtidig viser analyserne også et det er muligt for nyankomne familier at udvikle et lokalt tilhørsforhold samt føre et på engang opbrudt og sammenhængende familieliv. Indsigten i de komplekse sammenhænge, som har betydning for familiers oplevelse af afmagt eller rådighed, tilhørsforhold eller isolation, peger på en forståelse af familiers handleevne og oplevelse af lidelse, som knyttet til deres aktuelle livsbetingelser i eksil.

Nøgleord: Flugtforløb, familiepraksis, daglig livsførelse, rådighed, afmægtiggørende processer, kollektiv lidelse, tilhørsforhold.

Indledning

Mennesker, der bliver tvunget til at flygte fra deres hjem, velkendte hverdagsliv og sociale

relationer pga. voldelig konflikt, bliver sjældent hørt og deres dyrt købte erfaringer udgør sjældent grundlaget for produktion af ny viden. Denne artikel udspringer af en ph.d. afhandling, hvor flygtede familiers oplevelser og daglige bestræbelser på at opretholde deres liv igennem krævende forløb, blev udforsket i et samarbejde mellem fem familier fra Syrien, arabisktalende tolke og Ditte Shapiro (Shapiro, 2017a). Analyserne bygger på deltagelse i familiernes hverdagsliv og gentagne interviews igennem en periode på 1,5 år, som gjorde det muligt at få indblik i hvordan forældre og børn oplevede det, at måtte flygte fra krig og genskabe sit liv i et fremmed land.

I årene 2014–2016 var et historisk højt antal mennesker tvunget på flugt. Omkring 65 mio. mennesker mistede deres hjem og basale trykthed, deraf flygtede omkring 5 mio. personer fra krigen i Syrien (UNHCR, 2017). Denne yderst komplekse og umenneskelige væbnede konflikt, er blevet beskrevet som den største humanitære krise i vores tid og har kostet mere end 2 mio. mennesker livet (UNHCR, 2017). I 2015 søgte 1 mio. mennesker asyl i et europæisk land, hvilket udløste en 'flygtningekrise' og politiske konflikter om nationalstaters grænser samt ansvaret for placering og beskyttelse af mennesker i bevægelse (Gammeltoft-Hansen, 2016). I konteksten af denne historiske og globale flygtningekrise blev ca. 20.000 personer tildelt en midlertidig opholdstilladelse i Danmark i årene 2014–2017 (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2018).

Afhandlingen tager udgangspunkt i et subjekt-teoretisk tilgang og kan beskrives som et socialpsykologisk praksisforskningsprojekt (Højholt, 2005; Højholt & Schraube, 2016; Schraube, 2010). Formålet med projektet var at få indsigt i hvad det indebærer og betyder for familier at flygte og genskabe deres liv igennem en empirisk udforskning af familiers daglige livsførelse i lokale sammenhænge. Ambitionen var at skabe viden om komplekse sammenhænge, der hhv. giver muligheder eller

begrænser familier i deres bestræbelser på at genvinde grebet om deres liv. Analyserne har således til hensigt at udgøre en empiriskbaseret forståelsesbaggrund, der gør det muligt at begribe familiers bestræbelser og problemer på nye måder. Forskningsprojektet sigter mod at forbinde indsigter fra et sammensat forskningsfelt og skabe viden om flygtede familiers daglige livsførelse igennem flerårige forløb, som kan pege på nye forståelser og handlemuligheder i forhold til at understøtte familiers bestræbelser på at genvinde grebet om deres liv (Højholt og Kousholt, 2011).

Artiklen begynder med en beskrivelse af forskningsprojektets baggrund og spørgsmål, inklusiv et kort oprids af et sammensat forskningsfelt. Efterfølgende skitseres den analytiske tilgang, forskningsdesign og metoder. Omdrejningspunktet for den teoretisk informerede analyse af det empiriske materiale er fire tematikker, som afspejler gennemgående aspekter af familiers daglige livsførelse igennem komplekse forløb. Det drejer sig om: Opbrudt livsførelse, tab og eksistentiel udsathed, midlertidig opholdstilladelse, gentagne brud og krigens nærvær, isolation og afmægtiggørende processer, samt rådighed og tilhørsforhold gennem deltagelse i lokale fællesskaber. Afslutningsvist opridses hvordan indsigter vedrørende familielivsførelse i opbrudte forløb kan bidrage med nyt indhold til diskussioner om hvordan vi kan forstå familiers håndtering af flugt- og genskabelse af hverdagsliv, samt de komplekse problemer, der udvikles i disse processer.

Forskningsprojektets baggrund og spørgsmål

Forskningsprojektet udspringer af praksiserfaringer, som psykolog i Røde Kors Asylafdeling, hvor jeg dagligt mødte familier, som havde håndteret ekstreme forhold under deres flugtforløb og kæmpede for at opretholde deres hverdagsliv på skiftende asylcentre med udgangspunkt i håbet om at blive anerkendt som

flygtninge i Danmark. Projektet er drevet af en ambition om at belyse familiers oplevelser og daglige bestræbelser med begreber, som gør det muligt at forstå forholdet mellem subjektivitet, socialitet og de betingelser, som flygtede familier lever deres daglige liv i forhold til.

Afhandlingens problemstilling vedrørende flygtede familiers håndtering af deres hverdagsliv er udviklet med afsæt i et sammensat forskningsfelt, hvor viden er produceret med udgangspunkt i forskellige videnskabs-teoretiske tilgange og med forskellige formål (Shapiro, 2017a). Helt overordnet er forskning om flugt og genetablering af hverdagsliv i et familieperspektiv kendetegnet ved en repræsentation af flygtninge, som en entydig kategori, hvor flygtede personer fremstilles og forstås som sårbare ofre, samt en forståelse af kernefamilien som en universel standard for familieliv (Shapiro, 2017a).

Siden Anden Verdenskrig har forskning belyst de menneskelige konsekvenser af flugt fra væbnet konflikt (Malkki, 1995). Psykologisk forskning har historisk set primært fokuseret på individuel traumatisering og kategorisering af psykisk sygdom, som følge af krig, vold, totur og flugt. Den traumefokuserede psykologiske forskning er blevet kritiseret for at bidrage til skabelsen af en forståelse af flygtninge, som særligt sårbare mennesker, hvilket kan betyde at alment menneskelige reaktioner på fundamentale tab bliver sygeliggjort (Chatty, 2005; Sigona, 2016). Den psykologiske forskningsinteresse for kategorisering på baggrund af vestligt udviklede diagnosesystemer er også blevet kritiseret for at overse lokale forståelser af lidelse (Ager, 2016). Dvs. at feltet er præget af en forståelse af flygtede personer, som sårbare overfor ydre belastninger, hvilket bl.a. er afspejlet i dansk asylforskning, som primært har fokuseret på hvordan strukturelle betingelser, som asylsystemet og indkvartering på asylcentre psykisk belaster mennesker (Kohl, 2015). Med en implicit forståelse af flygtede personer, som ofre eller objekter for struktu-

relle belastninger, forbliver disse menneskers daglige bestræbelser på at håndtere deres hverdagslivet underbelyst.

Analysen af et sammensat forskningsfelt viser at forbindelser mellem personlig lidelse og sociale, politiske og historiske sammenhænge i praksis let bliver overset i psykologisk forskning, hvilket betyder at lidelse og handleevne ofte bliver forstået som et spørgsmål om enten at være lidende eller handlekraftig (Rousseau & Measham, 2007; Shapiro, 2017a). Psykologisk flygtningeforskning er blevet kritiseret for at adskille menneskelig lidelse fra de historiske og politiske kontekster, som lidelsen er knyttet til (Kirmayer, Lemelson & Laurence, 2007), hvilket afspejler en bredere tendens til individualisering af socialt skabte problemer i psykologien. Det sammensatte forskningsfelt er præget af en overordnet debat om hvorvidt personer, som er flygtet fra krig skal forstås som sårbare eller modstandsdygtige, ofre eller overlevende, hvilket er knyttet til en teoretisk udfordring vedrørende hvordan vi kan forstå mennesker, som på engang aktive medskabere af deres livsbetingelser og belastet deraf (Shapiro, 2017a).

Familien er primært blevet gjort til genstand for forskning i den psykologiske flygtningeforskning, hvor forståelsen af familie bygger på vestlig udviklingspsykologi. Da familie som fænomen hovedsageligt bliver undersøgt og forstået som en kontekst for børns udvikling og en enhed af forældre-barnrelationer, trækker denne forskning på en implicit forståelse af kernefamilien, som en universel standard for familieliv (For en kritik se: Shapiro, 2017a, Shapiro, 2017b; Guzder & Roussau, 2013; Burman, 2008). De fleste empiriske undersøgelser bygger på viden om flygtede familier, der er henvist til behandling for psykiske problemer i eksil, hvor svækket forældreevne pga. traumatisering, konflikter og uhensigtsmæssig kommunikation udgør de primære problemforståelser (Punamaki et.al, 2006; Weine, 2008).

I forlængelse af tendenserne til at fokusere på traumatisering som følge af krig, vold og flugt, bliver problemer i flygtede familiers hverdagsliv typisk forstået, som knyttet til potentielt traumatiserende hændelser i hjemlandet og under flugten. Således kommer traumeforståelsen til at udgøre en dominerende problemforståelse, som kan skygge for at problemer også kan forstås, som knyttet til familiers aktuelle betingelser for at føre et sammenhængende dagligt liv i og på tværs af lokale og transnationale sammenhænge (Miller & Rasmussen, 2010). I min søgning efter forskning, som var relevant i forhold til projektets problemstilling, fandt jeg enkelte kvalitative studier, som belyste flygtede familiers håndtering af deres livssituation i eksil med udgangspunkt i en forståelse af resiliens, som komplekse sociale processer (Weine, 2012; Weine, 2004; Betancourt et al., 2015). Denne forskning peger bl.a. på betydningen af omfattende ressourcestab i forbindelse med flugt og eksil, hvor fx adskillelse fra familiemedlemmer og boligplacering i kernefamilieenheder kræver at forældre og børn skaber nye fællesskaber på tværs af familier for at imødegå isolation og afmagt (Shapiro, 2017a; Shapiro & Montgomery, 2019). Den begrænsede forskningsmæssige tradition for at studere familiers håndtering af krig og flugt i praksis, rejser spørgsmålet om hvordan disse komplekse forløb og relaterede psykosociale processer kan undersøges og forstås. Dette spørgsmål er knyttet til en almen teoretisk udfordring forbundet med at undersøge og forstå flygtede personer, som aktivt handlende på trods af ekstreme livsbetingelser. Dette er baggrunden for at jeg udviklede et forskningsprojekt, som sigtede mod at bidrage med indsigt i problematiske livssituationer, sådan som de opleves og håndteres af familier igennem komplekse forløb.

“Instead of making individuals and groups into problems, CP (Critical psychology) attempts to

work on problems that individuals and groups encounter in a given society” (Teo, 2015:4)

Med udgangspunkt i dette citat og kritisk psykologisk forskning generelt, ønskede jeg at skabe viden om familiers oplevelser og daglige bestræbelser med udgangspunkt i begreber, der gør det muligt at forstå forholdet mellem subjektivitet og de betingelser, som familier lever i forhold til. Jeg udviklede et forskningsdesign, som gjorde det muligt at følge et mindre antal nyankomne familier igennem flerårige forløb og udforske de socialpsykologiske processer, som er knyttet dertil, i samarbejde med forældre og børn. Afhandlingen tog udgangspunkt i følgende forskningsspørgsmål:

Hvordan oplever og håndterer familier at opretholde og udvikle deres fælles daglige livsførelse igennem komplekse forløb, hvor de flygter fra krig, søger asyl og får midlertidig opholdstilladelse i Danmark?

Besvarelsen af dette spørgsmål bygger dels på empirisk udforskning af flygtede familiers sammensatte forløb, og dels på at arbejde med den teoretiske udfordring forbundet med at forstå flygtede familiers bestræbelser og problemer, som forbundne aspekter af deres fælles praksis. Forskningsspørgsmålet er formuleret med udgangspunkt i subjekt-teoretisk tilgang, som bl.a. bygger på en forståelse af at menneskelig subjektivitet altid er givet i første person (Schraube, 2010). Dvs. at skabelsen af viden om familiers oplevelser og håndtering af krævende livssituationer er gået igennem udforskning af familiers daglige praksis og analyser af familiemedlemmers mangfoldige perspektiver på deres fælles praksis samt deres begrundelser for at handle, som de gjorde.

Daglig familielivsførelse i forløb som analytisk perspektiv

Som beskrevet er afhandlingens analyser udviklet med udgangspunkt i en subjekt-teoretisk tilgang, hvor situerede analyser af familiers

daglige praksis, i dialog med begrebet 'daglig livsførelse', gør det muligt at forstå forældre og børn, som subjekter i deres eget liv, der handler i forhold til skiftende sociale og materielle betingelser (Shapiro, 2017a; Schraube, 2015). Denne psykologiske tilgang betegnes også som 'hverdagslivets socialpsykologi' og bygger på teoriudvikling indenfor kritisk psykologi samt social praksis teori (Holzkamp, 2016; Dreier, 2008; Schraube & Højholt, 2016; Mørch, 2006, Holland & Lave, 2001). Tilgangen er kendetegnet ved bestræbelser på at overskride dualistiske og deterministiske forståelser med udgangspunkt i dialektiske forståelser af forholdet mellem personlige, sociale, materielle, politiske og historiske sammenhænge (Holzkamp, 2013; Schraube, 2010; Schraube, 2015). I udviklingen af det analytiske perspektiv er jeg inspireret af forskning, som arbejder med en forståelse af familieliv som en social praksis, der er knyttet til og betinget af andre praksisser, som fx skolen (Dreier, 2008; Kousholt, 2011).

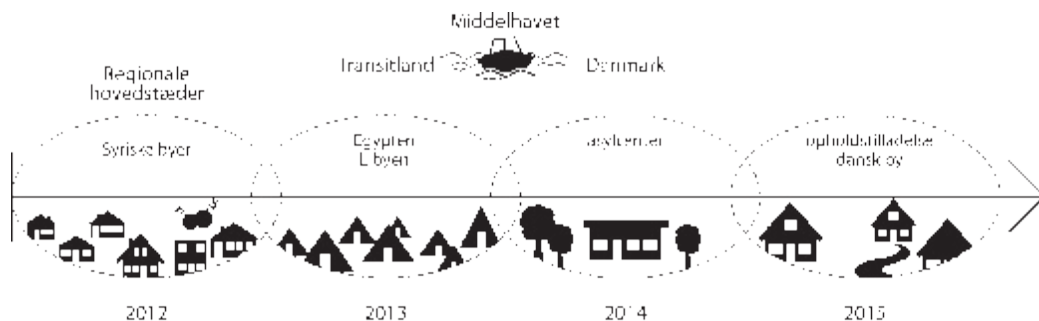
Med udgangspunkt i denne tilgang har jeg forstået familiers håndtering af komplekse flugtforløb, overgange og genskabelse af hverdagsliv, som en livsførelsesproblematik. Dvs. som et praktisk og eksistentielt problem, som forældre og børn dagligt må forholde sig aktivt til, bl.a. ved løbende at justere og udvikle deres fælles praksis for at kunne opretholde deres familieliv. Forståelsen af familiers hverdagsliv som 'fælles livsførelse' udspringer af bredere bestræbelse på at forstå de sociale aspekter af livsførelsesbegrebet (Højholt, 2016; Chimiri, 2013; Højholt, Kousholt & Juhl, 2016). Ifølge Holzkamp peger begrebet på "*den mest konkrete form, i hvilken subjekter strukturerer deres liv*" og en forståelse af hverdagslivets organisering som "*et arrangement af arrangementer*" (Holzkamp, 2016:70). Begrebets potentiale i forhold at udvikle situerede forståelser af menneskelig subjektivitet er beskrevet således af Dreier:

"A powerful tool in capturing human subjectivity from the standpoint of where and how subjects live their everyday lives in societal structures of practice" (Dreier, 2016:16)

Analysen med udgangspunkt i begrebet 'daglig livsførelse' har altså til formål at belyse menneskelig subjektivitet og handleevne, som knyttet til personers konkrete position og deltagelse i de forskellige sociale sammenhænge, som personer lever deres daglige liv i og på tværs af (Dreier, 2008; Højholt, 2016; Højholt & Schraube, 2016). Samtidig bygger arbejdet med begrebet 'daglig livsførelse' på ambitioner om at få indblik i komplekse hverdagsliv, hvor psykologiske processer kan udforskes og forstås, som knyttet til sociale, politiske og historiske sammenhænge, dvs. en kontekstualisering af psykologiske processer (Højholt & Schraube, 2016). Med inspiration i en forståelse af familie som et 'konfliktuelt fællesskab' har jeg søgt at udvikle viden om flygtede familiers forløb fra forældre og børns forskellige perspektiver på deres opbrudte hverdagsliv i skiftende sammenhænge (Kousholt, 2011). Ved at forbinde de mangfoldige personlige perspektiver på konkrete dilemmaer i praksis, med viden om de skiftende betingelser, som familier fører deres hverdagsliv i forhold til, søgte jeg at skabe viden om hvilke forhold, der har afgørende betydning for familiers bestræbelser på at genvinde grebet om deres liv. Det videnskabssteoretiske udgangspunkt og de centrale begreber i analysen er udfoldet yderligere i afhandlingens kapitel 3 (Shapiro, 2017a).

Praksisforskning over tid og på tværs af sammenhænge

Projektets forløbsdesign og eksplorative tilgang gjorde det muligt at følge de samme fem familier igennem deres første 1,5 år i Danmark, og løbende udforske de lokale muligheder for at deltage som forsker og tolk i familiernes hverdagsliv på fleksible måder. Organiseret

som et praksisforskningsprojekt udgjorde samarbejdet med familier og tolke, det bærende element i produktionen af det empiriske materiale, som primært bestod af feltnoter samt transskriberede samtaler og interviews (Se kapitel 4 i Shapiro, 2017a). Tolken Youssef Malla og jeg henvendte os til seks tilfældigt udvalgte familier, som var flygtet fra Syrien, med børn og netop var kommet til Danmark, hvoraf de fem sagde ja til at deltage i forskningsprojektet. De fem familier boede på to udvalgte asylcentre og bestod af tre ægtepar og to enker med i alt 21 børn mellem 3-21 år. Den historiske kronologi for de fem familiers forløb er illustreret ovenfor.

Familierne flygtede fra Syrien i sidste del af 2012 og begyndelsen af 2013, hvor konflikten havde varet i 1 år, efterfølgende boede familierne i såkaldt transitlande i op til 2 år og ankom til Danmark i midten af 2014, hvor tolken og jeg mødte dem for første gang. Derefter fulgte vi familierne indtil de havde haft midlertidig opholdstilladelse og boet i hver deres kommune i et år, efter 4-8 måneder på danske asylcentre.

Tolken og jeg mødte den enkelte familie samlet og talte i begyndelsen mest med forældrene i interviewsituationer, mens vi fik kontakt med børnene i forbindelse med måltider. Jeg talte primært med de børn, som var mellem 10 og 19 år, ofte efter at jeg havde fulgt dem i skolen og lært dem lidt bedre at kende. Ved at være sammen med familierne i deres midlertidige boliger, deltage i madlavning, måltider, skolegang og spørge til deres aktuelle

livssituation, efterhånden som den udviklede sig, og familiemedlemmers forståelser af disse forandringer, fik jeg indblik i konflikтуelle forhold og komplekse sammenhænge, som var afgørende for deres håndtering af deres aktuelle situation. Med udgangspunkt i et fleksibelt forskningsdesign valgte jeg altså at gå tæt på relativt få familier og følge de sammenhænge, som forældre og børn udpegede, som relevante for at de kunne opretholde og udvikle deres daglige livsførelse.

Familierne blev informeret om forskningsprojektet med et informationsbrev på arabisk, som beskrev projektet, at det var frivilligt at deltage og forudsatte at de gav deres samtykke, mens alle personfølsomme oplysninger blev anonymiseret. Projektet blev registreret og godkendt af Datatilsynet. Jeg fortalte også familierne om forskningsprojektet, da vi mødtes første gang på asylcentret og familiernes modtagelse af tolke, projektet og undertegnede er beskrevet yderligere i afhandlingen. Gennemførelsen af den empiriske del af forskningsprojektet var forbundet med nogle metodiske udfordringer, som jeg søgte at overvinde ved at reflektere over dem sammen med forskningskollegaer, fx i forhold til at arbejde tæt sammen med tolke i kommunikationen med familierne. Jeg afprøvede forskellige deltagelsesmåder, bl.a. i forhold til at skabe kontakt til børnene, som gav deres samtykke til at deltage i projektet løbende. Metodologi og metodiske overvejelser er beskrevet yderligere i afhandlingens kapitel 4 (Shapiro, 2017a).

Familieliv i opbrudte forløb – kollektiv håndtering og afmægtiggørende processer

I de følgende fire afsnit opridser jeg udvalgte dele af den samlede analyse, som er udfoldet yderligere i selve afhandlingen, med henblik på at besvare spørgsmålet om hvordan familier oplever og håndterer deres daglige livsførelse igennem komplekse forløb fra de flygter fra krig, søger beskyttelse og får opholdstilladelse i et ukendt land. Afhandlingens hovedpointer illustreres med udgangspunkt i empiriske eksempler, som peger på væsentlige analytiske sammenhænge i forhold til projektets problemstilling samt nye forståelsesmuligheder.

Opbrudt livsførelse, tab og eksistentiel udsathed

Familiernes flugt fra krigen i Syrien og deres opretholdelse af et dagligt liv, som illegale i Libyen, var karakteriseret ved tab og brud; i forhold til det sted, hvor de boede, deres daglige liv og de sociale sammenhænge, som de var del af. Alle familier mistede slægtninge og venner, som blev dræbt i forbindelse med krigshandlinger og de fleste blev adskilt fra familiemedlemmer (Shapiro & Montgomery, 2019). En del familier måtte forholde sig til endnu en borgerkrig, da den ustabile samfundsmæssige situation i Libyen udviklede sig til væbnet konflikt i 2014. Derudover flygtede mange mennesker via den livsfarlige flugtrute over Middelhavet, hvor flere tusinde mennesker druknede i den periode (Fleming, 2015). Menneskelige, sociale og materielle tab udgør altså et alment aspekt af flugt, som forandrer familier og kræver at de gentagne gange må omorganisere og genskabe deres opbrudte livsførelse i og på tværs af nye sammenhænge.

For at få et indblik i hvad det kan indebære og betyde for familier at opretholde deres hverdagsliv, mens krigen udviklede sig i Syrien og under flerårige flugtførøb, formidler jeg tre udvalgte eksempler på børn og forældres ople-

velser af krig og flugt. Afhandlingens analyser peger på at væbnet konflikt udgør ekstreme og ofte livstruende betingelser for at opretholde familiens daglige livsførelse, hvilket kræver at børn og voksne gentagne gange må justere deres personlige livsførelse, tilpasse sig omstændighederne og flygte for at overleve. Min adgang til viden om familiernes livsførelse i Syrien og under deres flugt var knyttet til forældre og børns selvforståelse, sådan som den blev formuleret og udviklede sig under tolkens og mine besøg hos de fem familier på de to danske asylcentre (Shapiro, 2017a).

Nedenstående citat viser hvordan deltagelse i personligt betydningsfulde aktiviteter, som skolegang og eksamen, for den 12-årige pige Zana, gradvist blev forhindret i takt med at den voldelige konflikt i Syrien udviklede sig i 2012-2013. Zana skrev nedenstående i retrospektiv to år efter at hun var ankommet til Danmark.

“Jeg er meget trist, da jeg ikke kan læse op til eksamen på grund af strømafbrydelse. Selv om der havde været lys, kunne jeg nok ikke koncentrere mig af frygt for bomberne. Det er også meget svært for mig at sove, for jeg sover bedst med lyset tændt. (...) På vej til skole er der rigtig meget politi, som tjekker folk. Når jeg ser dem bliver jeg bange. Nogle gange kommer politiet hjem til os om natten, mens vi sover. De banker ikke på, de går bare ind. De tjekker huset for terrorister. (...) Min og mine venners skolegang er meget sporadisk, da det ikke altid er muligt at komme derhen, og lærerne kan heller ikke altid møde op” (Zana, 2015)

Zana beskriver både sin erindring om koncentrationsbesvær, angst og sorg, som er knyttet til at leve med daglige oplevelser af krigshandlinger, hvor der ikke er adgang til sikkerhed. Zana beskriver også sine bestræbelser på at opretholde sin skolegang og at læse op til eksamen, på trods af strømafbrydelser, bombardementer og checkpoints på vej til skole. Dette kan ses som et eksempel på hvordan et barn søger at opretholde sin personlige livsførelse, da

den er vigtig og personligt relevant for hende (Dreier, 2009). Beskrivelsen af hvordan krigen omvælter familiers hverdagsliv, samtidig med at den bliver en del af hverdagen, som familiemedlemmer søger at opretholde på fleksible måder, udgør et gennemgående aspekt i de fem familiers beskrivelser af denne del af deres flugtforløb. Denne pointe peger på en forståelse af at tab og brud, udover at være knyttet til ekstraordinære hændelser, også udspringer af daglige oplevelser af at blive forhindret i at opretholde og udvikle sin deltagelse i ordinære, men personligt betydningsfulde aktiviteter, som fx skolegang og eksamenslæsning (Shapiro, 2017a).

Flugt udgør ofte meget sammensatte forløb, som strækker sig over flere år og indebærer at familier flygter og således flytter gentagne gange. Fire af de fem familier levede som internt fordrevne i Syrien, hvilket ca. 6,5 millioner mennesker gjorde i 2014 (UNHCR, 2017). Analysen af familiernes forløb op til at de lykkedes med at krydse grænsen og rejse til hhv. Libyen og Egypten, peger på at opretholdelsen af en daglig livsførelse i forbindelse med krig udgør komplekse processer, hvor mobilitet og realisering af handlemuligheder udgør væsentlige ressourcer i familiers håndtering af **den** ekstreme livssituation.

Den 48-årige mand Zain boede sammen med sin hustru og fem børn i alderen 3 til 16 år, som illegale gæster i en af Libyens storbyer, i næsten 2 år, indtil borgerkrigen der brød ud i 2014. Zain fandt et arbejde og lejede en lejlighed, hvor hans hustru og børn var nødsaget til at opholde sig i det meste af tiden pga. manglende sikkerhed på gaden. De betingelser, som familien måtte føre deres daglige liv i forhold til, gav anledning til følgende oplevelser og emotionelle reaktioner for Zain, hvilket han fortalte om, da tolken og jeg mødte ham og familien på et dansk asylcenter.

“Jeg var ved at græde flere gange. Min ære blev krænket. (...) Hvad skulle jeg stille op? Jeg var i

et arabisk land, og vi blev nedgjort ... Der var ikke noget, jeg kunne gøre ... Jeg kunne ikke engang klage til staten. Der var ikke politi” (Zain, 2014)

Zain beskrev hvor svært det var for ham at møde lokale borgere, som gentagne gange truede ham på livet med våben og på forskellige måder viste at han og familien ikke var velkomne. Familien levede i en ekstremt udsat position, hvor de var isolerede og Zain, som havde ansvaret for sin hustru og børn, blev nedgjort, forskelsbehandlet og kunne ikke beskytte sin familie eller søge beskyttelse hos de lokale myndigheder.

Da 36-årige Beri's mand blev skudt og dræbt under en demonstration, oplevede Beri sig nødsaget til at sende sin 15-årige søn af sted mod Tyrkiet alene, mens hun skjulte sig med de tre yngre børn i Syrien. Da krigen udviklede sig yderligere betalte hun menneskesmuglere for at føre hende og børnene igennem Libyens ørken for at komme i sikkerhed i Europa. Mens vi sad sammen i den barak, hvor hun og børnene var indkvarteret på et dansk asylcenter, fortalte Beri om denne del af flugten.

“De kunne finde på at gøre, hvad som helst. De havde ikke nogen barmhjertighed. De var lige glade med os.(...) De tænkte på deres lommer. (...) Altså, de kunne skyde, dræbe mig og begrave mig.(...) Der var ikke nogen, der vidste, at vi var i Sahara. Der var ikke en regering” (Beri, 2014)

Beri beskriver en situation, hvor børnene og hende var udleveret til umenneskelige betingelser, og ikke havde mulighed for at søge en stats eller myndigheds beskyttelse (Osterkamp, 2000). Dette er endnu et eksempel på den eksistentielle udsathed (Holzkamp, 2016), som flygtninge må føre deres hverdagsliv i forhold til på den krævende og livstruende vej mod sikkerhed. Med udgangspunkt i børn og forældres erfaringer får vi indblik i hvordan flugt kan være sammensatte forløb og præget af tabet af nære familiemedlemmer, ens hjem,

“den”
indsat
/ NP

kendte hverdagsliv, borgerrettigheder og sikkerhed, samt brud i forhold til at opretholde ordinære aktiviteter, som fx børns skolegang. Den totale omvæltning af familiers daglige livsførelse, potentielt traumatiserende og livstruende hændelser samt fundamentalt ændrede betingelser for hverdagsliv, kalder på sociale muligheder for at kunne 'komme til forståelse med sig selv' og familiens ændrede livsførelse (Holzkamp, 2016). Dvs. at flugt og genskabelse af hverdagsliv både handler om at skulle overleve, reorganisere og finde nye måder at føre hverdagsliv på, men også gennem dialog at have mulighed for at dele og derigennem forholde sig til oplevelsen af lidelse, en forandret livsførelse og re-orientere sig som person og familie, jf. sociale selvforståelsesprocesser (Shapiro, 2017a).

Midlertidig opholdstilladelse, gentagne brud og krigens nærvær

Det er ikke overraskende at opretholdelsen af familiers daglige livsførelse under en borgerkrig og flerårige flugtforløb er forbundet med fundamentale tab og brud. Men at gentagne brud også var et gennemgående aspekt af de fem familiers første 1,5 år i Danmark, først som asylsøgende familier på asylcentre og efterfølgende som flygtninge med midlertidig opholdstilladelse, er mere overraskende. Analyserne af familiernes forløb efter ankomsten til Danmark peger på at de gentagne gange oplevede hændelser og vilkår, som chokerede, begrænsede og til tider forhindrede forældre og børn i deres bestræbelser på at genvinde grebet om deres liv i skiftende sammenhænge (Shapiro, 2017a). Denne centrale pointe i afhandlingen vil jeg illustrere med udgangspunkt i et brud, som i samspil med menneskelige tab og brud under flugten, forstærkede en families oplevelse af lidelse og fik afgørende betydning for deres muligheder for at genskabe og udvikle deres familielivsførelse i Danmark (Shapiro, 2017b).

Da Fatima, hendes tre børn, ægteparret Aisha og Ahmed, og deres fire yngre børn fik midlertidig opholdstilladelse i Danmark, blev de placeret i to forskellige kommuner i hver deres landsdel. Denne familie blev adskilt på trods af at manden Ahmed og Fatimas tre børn er fætre og således biologisk relaterede, og havde levet som naboer i Syrien. Da Fatimas mand blev skudt og dræbt på gaden, flygtede de tre voksne og syv børn sammen ud af Syrien og boede sammen som én husholdning og familie i to år i Libyen. Da jeg talte med familien om adskillelsen, sagde Fatimas ældste søn, 19-årige Mohammed:

“Han blev som en far for os” (Mohammed, 2014)

Ahmed, som er Mohammeds ældre fætter, havde støttet Mohammed og hans to yngre søskende, da deres far blev dræbt i Syrien og indtil de nåede til Danmark. Ahmeds hustru Aisha beskriver nedenfor hvorfor både børn og voksne oplevede adskillelsen i Danmark, som et fundamentalt brud i deres daglige livsførelse og indbyrdes forbundenhed (Carsten, 2013).

“Da vi boede i Libyen foretrak vores yngste datter altid, at det var Fatima, som gav hende et bad. (...) Drengene var der altid for vores børn. Vi var en rigtig stor familie, der pludselig blev adskilt. Det er det, der gør det så svært” (Aisha, 2014)

I Libyen havde familien ført deres daglige liv på en kollektiv måde med fælles økonomi og ansvar for hinanden. De havde arrangeret deres familiepraksis med udgangspunkt i et omsorgsarrangement, som gik på tværs af forældre-barn-relationer, hvor Ahmed havde afgørende betydning for Fatimas børn, mens Fatima passede Ahmed og Aishas yngste datter. Familiens kollektive håndtering af deres omvæltede hverdagsliv under ekstreme betingelser blev forhindret, da de blev adskilt i Danmark. Familien var nødsaget til at udvikle nye arrangementer for deres hverdagsliv, nu

som hhv. kernefamilie og enlig mor med tre børn i et land, hvor de ikke talte sproget eller kendte systemet og i hver deres landsdel, hvor de ikke kendte nogen mennesker.

Familiers forløb igennem det danske asylsystem og modtagelse i kommuner involverer bl.a. flere flytninger mellem asylcentre, fra midlertidig bolig til mere permanent bolig, hvilket er kritiske overgange, der kan opleves som brud, da gentagne flytninger mellem landsdele bryder op i de sociale fællesskaber, som familier deltager i på asylcentre og andre lokale sammenhænge. Derved forhindres eller udfordres familier i at håndtere deres aktuelle livssituation på kollektive måder (Shapiro, 2017a, Shapiro, 2017b). Udover at vilkår i Danmark omvælter og former familiers daglige livsførelse, i form af brud og ændrede betingelser, peger analysen på at krigen og familiemedlemmers hverdagsliv i Syrien, udgør virtuelt formidlede nærværende kontekster i flygtede familiers hverdagsliv. Dvs. at krigens fortsættelse, som vedvarende udgør en trussel for familiemedlemmer, som bor i belejrede områder, betyder at krigen er nærværende og familiemedlemmernes fravær er tilsvarende nærværende. Disse nærværende fravær udgør brud i nogle familiers daglige livsførelse, der også kan betegnes en transnational familieførelse. Denne pointe blev særligt tydelig under et besøg hos Fatima og hendes tre børn i deres nye kommune. Efter en god middag viste 19-årige Mohammed mig en video på sin mobiltelefon, hvor familiens lokalområde i Syrien bombarderes fra luften. Videoen blev optaget dagen før og lagt på Facebook. Mohammed sagde:

“Der er ikke noget tilbage. De ødelægger det hele” (Mohammed, 2015)

Hans mor, Fatima, fortsatte:

“Jeg holder sammen på mig selv, men mit hjerte brænder” (Fatima, 2015)

Disse udsagn udgør en mindre del af en længere samtale, hvor mor og søn talte om hvordan de oplevede det at se deres lokalområde blive ødelagt af bombardementer. Dette er et eksempel på en politisk konflikts personlige betydning, hvor Fatimas oplevelse af lidelse er knyttet til situerede emotionelle reaktioner på aktuelle hændelser i Syrien. Vedvarende krig kan være særdeles nærværende i en families hverdagsliv i Danmark på trods af geografisk afstand.

Kvinden Nour, som flygtede til Danmark med sin mand, tre børn og en nevø, oplevede også at krigen i Syrien og hendes forældre samt søskendes fravær var nærværende i hendes personlige livsførelse i Danmark. Hun beskrev hvordan hendes bekymringer for familiens manglende sikkerhed i Syrien, bl.a. kom til udtryk:

“Jeg bærer på frygten for at få et uventet opkald”
(Nour, 2015)

Nours daglige bekymringer for hendes familiemedlemmer, som boede i et belejret område i Syrien, betød at familiens fravær og krigen var nærværende i form af uvished og en diffus frygt for at miste flere nære slægtninge. Som de to eksempler gerne skulle illustrere kan krigens fortsættelse i hjemlandet og adskillelsen fra nære familiemedlemmer, forstærke oplevelsen af lidelse og virke lammende, hvilket udfordrer familiers skrøbelige greb om deres liv i eksil (Shapiro & Montgomery, 2019). Krigens nærvær, daglige bekymringer og fragmenteret kontakt med slægtninge i Syrien, betyder at børn og forældres opmærksomhed og engagementer kan være spredt mellem lokale og transnationale sammenhænge. Denne indsigt peger på en forståelse af at krig og nære slægtninges udsatte hverdagsliv i hjemlandet kan forstås som virtuelt formidlede kontekster i familiers daglige livsførelse i Danmark.

Viden om at gentagne brud udgør et gennemgående aspekt af flygtede familiers forløb

Skal
“ibid”
indsæt-
tes?
/NP

igennem det danske asyl- og modtagesystem, peger på en forståelse af belastninger, som bredere end voldsomme hændelser i hjemlandet og under flugten, som traumebegrebet ligger op til. Afhandlingens analyser viser hvordan gentagne flytninger og overgange, fx mellem asylcenter og en midlertidig bolig i en kommune kan udgøre brud, som forstærker oplevelsen af lidelse, afmagt og fundamentalt ændrer betingelserne for at føre familieliv (Shapiro, 2017a). Den empiriske indsigt i at gentagne brud i forbindelse med umiddelbart udramatiske begivenheder kan ryste og udfordre familier, lægger op til en forståelse af at det ordinære og det ekstraordinære som forbundet i flygtede familiers hverdagsliv. Denne pointe fremhæves også af (Hodgetts et.al, 2016), med udgangspunkt i et studie af hjemløse Maori mænds hverdagsliv, som på engang kan være uforudsigeligt og forudsigeligt, præget af forandringer og kontinuitet. Indsigten i at familier fører deres daglige liv i lokale og virtuelt formidlede syriske sammenhænge peger på en forståelse af flygtede familiers daglige livsførelse som distribueret mellem lokale og transnationale kontekster. Deltagelsen i disse spredte sammenhænge kræver en aktiv indsats i forhold til at integrere og skabe en sammenhængende fælles daglig livsførelse i familien. Forståelsen af flygtede familiers livsførelse som spredt imellem lokale og teknologisk formidlede transnationale sammenhænge er underbelyst i psykologisk flygtningeforskning (Guribye & Oppedal, 2014), og kan bidrage til udvikling af livsførelsesbegrebet til at inkludere transnationale sammenhænge. I udforskningen af hvilke forhold, som udfordrer og belaster flygtede familier, peger analyserne på en problemforståelse, som er rettet mod familiers aktuelle lokale og transnationale livsbetingelser, som på engang er ordinære og ekstreme. Så længe traumeforståelsen, med sit fokus på fortidige enkeltstående hændelser, udgør den dominerende problemforståelse risikerer den

gennemgribende betydning af gentagne brud og adskillelse fra familiemedlemmer, som forstærker oplevelsen af lidelse og afmagt, at være usynlig og blive underkendt i mødet med det sociale system (Shapiro, 2017a; Shapiro & Montgomery, 2019).

Isolation og afmægtiggørende processer

Ved at følge de samme familier igennem deres første 1,5 år i Danmark og få indblik i deres organisering af familieliv i Syrien og under flugten, blev det tydeligt at familiernes betingelser for at føre deres fælles daglige liv blev ændret fundamentalt flere gange undervejs. Som beskrevet indebærer krig og flugt at familiekonstellationer ændres pga. drab, adskillelse og geografisk spredning i hjemlandet, under flugten og i eksil (Shapiro & Montgomery, 2019). I Syrien levede flere familier med dagligt samvær med deres nærmeste slægtninge, og på asylcentre i Danmark udviklede børn og forældre nye relationer. I disse fællesskaber støttede og hjalp familierne hinanden med at få hverdagen til at fungere i de nye sammenhænge, jf. kollektiv håndtering (Shapiro, 2017a). Når familier får midlertidig opholdstilladelse i Danmark bliver de typisk boligplacerede, som en kernefamilie eller enlig forælder med børn. Da dansk lovgivning foreskriver at nyankomne flygtninge skal spredes geografisk i landets kommuner, bor nyankomne familier ofte langt fra de familier, som de lærte at kende i asylperioden (Larsen, 2011; Shapiro, 2017a). Da Aisha var flyttet i en permanent bolig i den kommune, som hun, hendes mand Ahmed og deres fire børn, var blevet tilknyttet, beskrev hun sin oplevelse af de ændrede betingelser for familieliv således:

“I Syrien havde vi hele familien rundt om os. Men her er der kun min mand og jeg”. “Vi er ikke vant til at leve uden andre mennesker i hjemmet. (...) Der er pludselig blevet tomt i lejligheden” (Aisha, 2014)

Som Aisha beskrev udgør kernefamiliekonstellationen, som hun, Ahmed og børnene blev boligplaceret i en væsentlig ændring af deres betingelser for at føre et sammenhængende familieliv, som kræver at de ændrer deres omsorgspraksis og måde at føre deres daglige liv på. Samtlige forældre i de fem familier oplevede at være alene, selvom de boede sammen med deres børn og i nogle tilfælde også deres ægtefælle. Denne oplevelse af at være alene er formentlig knyttet til de ændrede betingelser for familieliv, hvor forældre står alene med ansvaret for at genskabe familiens livsførelse. Disse forældre kan hverken samarbejde med familiemedlemmer eller et lokalt netværk om at drage omsorg for børnene og føre et sammenhængende familieliv.

Fatima, som blev alene med sine tre børn efter adskillelsen fra Aisha, Ahmed og deres fire børn i Danmark, beskrev hvordan hun oplevede det at blive adskilt og isoleret i en by, hvor hun ikke havde et lokalt netværk eller kontakt med frivillige.

“Vi troede, at det ville blive bedre, når vi kom hertil. Vi led i Syrien, og det ser ud som om at vi kommer til at lide mere her. Det er to forskellige måder man lider på. Der havde jeg, i det mindste, nogen at tale med. Det er vigtigt” (Fatima, 2014)

Udover at boligplacering i kernefamilieenheder eller som enlig forælder kræver at familier ændrer deres daglige livsførelse, betyder den sociale isolation også at oplevelsen af lidelse, i forlængelse af at være flygtet fra krig, kan blive forstærket. Fatima peger på betydningen af at føre sit daglige liv, som del af sociale sammenhænge, hvor der er mulighed for at tale med andre voksne. Hun bekræfter således eksisterende viden om at social støtte, både praktisk og emotionelt, er helt afgørende for flygtede personers bestræbelser på at genvinde grebet om deres liv i eksil (Renner, 2012; Betancourt & Khan, 2008). Afhandlingens udforskning af de samme fem familiers flugt-

forløb og opbrudte forløb igennem det danske asyl- og modtagesystem viser at familier, som har håndteret ekstreme forhold på kollektive måder under krig og flugt, kan opleve lidelse og afmagt i Danmark. Analyserne peger på at gentagne brud, fundamentalt ændrede betingelser for familieliv og isolation i nye lokalområder betyder at nogle familiers forløb i Danmark kan udgøre en afmægtiggørende proces (Shapiro, 2017a).

Beris beskrivelse af hvordan hun håndterede at skjule sine børn, flygte ud af Syrien og igennem den libyske ørken som enlig kvinde, efter at hendes mand blev dræbt, kan forstås som et udtryk for hendes selvforståelse. Den måde, hvorpå hun tog imod tolken og jeg på et asylcenter få uger efter at hun havde søgt asyl i Danmark, forstod jeg som et udtryk for at hun var handlekraftig og interesseret i at hjælpe os med at gennemføre forskningsprojektet ved at dele sine erfaringer med os. Da tolken og jeg mødte Beri en uge efter at hun og hendes tre yngste børn havde fået midlertidig opholdstilladelse og var flyttet til en kommune med sine tre yngste børn, fik jeg en oplevelse af at hun var blevet væltet omkuld. Beri sagde, mens hun fik tårer i øjnene:

“Jeg fik et chok, da vi blev placerede her, alene”. “Jeg kommer ikke til at give op. Men jeg føler, at jeg er blevet svag. (...) At jeg har tabt den her runde” (Beri, 2015)

Vi sad på gulvet i et hotelværelse på 10 kvadratmeter, hvor hun og de tre børn var blevet indkvarteret midlertidigt, da kommunen ikke havde flere egnede boliger til rådighed i 2015, hvor et stigende antal personer fik flygtningestatus og flyttede til danske kommuner (Shapiro, 2017a). Familien var presset fysisk og emotionelt, men også materielt, da det var næsten umuligt for Beri at sikre sine tre yngste børn tre daglige måltider med den begrænsede økonomiske ydelse, som hun fik udbetalt fra kommunen. Familien havde ikke adgang til

et køkken, hvor Beri kunne tilberede billige måltider. Hun var chokeret over de betingelser for familieliv, som de havde fået stillet til rådighed og oplevede at være afmægtig i forhold at håndtere familiens aktuelle livssituation. Familiens situation var karakteriseret ved modsætningsfyldte betingelser, idet at Beri skulle varetage sin forældreopgave og -ansvar, nu som enlig forælder, samt genskabe familiens daglige livsførelse med begrænsede midler og utilstrækkelige fysiske rammer, uden netværk og uden at kunne tale dansk eller engelsk. Dvs. at Beris oplevelse af afmagt i den konkrete situation også var knyttet til en oplevelse af at være utilstrækkelig, som forælder, hvilket står i kontrast til hendes beskrivelse af familiens flugtforløb.

For at illustrere hvordan flygtede familiers forløb i Danmark kan udgøre en afmægtiggørende proces, som er knyttet til sammensatte problemer (Dreier, 2008), formidler jeg et indblik i hvordan Zain, Reem og deres fem børn oplevede det at flytte til en mindre landkommune, da de fik midlertidig opholdstilladelse. Da jeg besøgte familien tre måneder efter at de var flyttet til kommunen fortalte forældrene og de ældste børn om familiens aktuelle situation. Forældrene oplevede at de blev afvist af naboer i lokalområdet og to af pigerne, at de blev chikaneret af piger i skolen. I forlængelse af flugten og en ulykke på asylcentret led Zain af kroniske smerter og søvnløshed, som betød at han ofte ikke kunne møde op i sprogskolen. Kvinden Reem beskrev en oplevelse af afmagt og begyndende opgivelse af håbet om at familien kunne bryde isolationen i lokalområdet, udvikle deres livsførelse ind i nye sociale sammenhænge og opleve mindre lidelse. Hun sagde:

“Jeg føler virkelig, at jeg er i et fremmed land, for jeg har hverken søskende eller venner (...). Det er rigtig svært. (...) Nogen dage har jeg virkelig ikke lyst til at komme ud af huset. Jeg føler mig kvalt. Jeg føler mig trængt” (Reem, 2015)

Zains oplevelse af fysiske smerter og den sociale isolation betød at den øvrige families fravær blev mere nærværende, og Reem oplevede at stå alene med forældreansvaret samt at genskabe familiens fælles liv. Familiens samlede situation og Reems bekymringer for hvorvidt Zains smerter var kroniske og for sine familiemedlemmer i Syrien, begrænsede familiens rådighed. Dvs. at familiens aktuelle situation var præget af flere forskellige belastende forhold, som var sammenflettede og forstærkede hinanden. Eksempelvis fik de sammensatte problemer og den isolerede livsførelse betydning for forældrenes muligheder for at bakke op om deres børns skoleliv, som forudsætter et tæt samarbejde mellem forældre, lærere og pædagoger.

Med forståelsen af kernefamilien som en universel standard for familieliv risikerer de subjektive betydninger af fundamentalt ændrede betingelser for familieliv at blive overset. Ved at udforske flygtede familiers historisk udviklede omsorgspraksis og forbundethed til slægtninge udover forældre-barn-relationen bliver det muligt at få indsigt i de subjektive betydninger af gentagne brud og ændrede betingelser for familieliv i eksil. Ved at følge de samme familier i 1,5 år blev det tydeligt at forældres handleevne og muligheder for at drage omsorg for deres børn ændredes i forhold til skiftende betingelser for familieliv igennem de komplekse forløb. Det blev samtidigt også klart at isolation og begrænsede muligheder for at deltage i sociale sammenhænge, forstærker familiers oplevelse af lidelse og hindrer deres realisering af handlemuligheder. Dvs. at problemer i familiers hverdagsliv, som udvikles gradvist over tid, skal forstås som sammensatte og knyttet til konkrete livsbetingelser, fremfor alene som udtryk for individuelle eller relationelle problemer (Shapiro, 2017a).

Rådighed og tilhørsforhold gennem deltagelse i lokale fællesskaber

I dette sidste afsnit viser jeg hvordan det var muligt for én af de fem familier at udvikle rådighed og lokalt tilhørsforhold gennem deltagelse i lokale fællesskaber, hvilket bidrager med et bud på hvad der skal til for at understøtte nyankomne familiers bestræbelser på at genvinde grebet om deres liv. Da Aisha, Ahmed og deres fire børn fik midlertidig opholdstilladelse flyttede de til en kommune, som lå i nærheden af en større by. Familien fik hurtigt kontakt til naboer og butiksindehavere, som talte arabisk, og disse bekendtskaber udgjorde familiens bindeled til lokale sammenhænge og viden om kommunen. Familien oplevede at de blev godt modtaget af danske naboer, lærere og forældre på børnenes skoler. Det vigtigste, ifølge Ahmed og Aisha, var dog at den kommunale kontaktperson introducerede familien til et lokalt mødested for flygtninge og frivillige på deres første dag i byen. I begyndelsen kom familien på mødestedet hver dag, uanset hvor travlt de havde med at bringe og hente de fire børn, samt gå i sprogskole m.m. På mødestedet deltog forældre og børn i et mangfoldigt fællesskab, hvor de skabte et nyt lokalt netværk og bl.a. fik en ny mor, som Ahmed beskrev det, i form af en ældre dansk kvinde, som kom hjem til familien en gang om ugen for at hjælpe forældrene med at lære dansk i en travl hverdag.

Da jeg besøgte familien ca. et år efter at de var flyttet til kommunen førte de et hverdagsliv på tværs af adskillige lokale sammenhænge, som forudsatte at forældre og børn samarbejdede om at få hverdagen til at fungere og hænge sammen. Aisha beskrev en oplevelse af at de som forældre 'fulgte rigtigt godt med', hvilket bl.a. indebar at familiens medlemmer gik i børnehave, skole, klub, sprogskole, praktikforløb m.m., at de praktiske opgaver i hjemmet blev løst og at forældrene mødte op til alle de aftaler og møder, som de blev indkaldt til. Hun understregede også at det kun var muligt for

dem, fordi de havde adgang til praktisk hjælp og social støtte, samt at de havde et godt samarbejde med lærere og pædagoger i børnenes skole og børnehave.

Familiens modtagelse i kommunen og deres adgang til at deltage i flere forskellige sociale fællesskaber betød at venner fra asylperioden, som besøgte dem i weekender og ferier, fik indtryk af at de havde boet i byen meget længere end et år. Ahmed beskrev det således:

“Når vores venner kommer her, så tror de ikke på at vi har boet her så kort tid. De siger: I har min. boet her i tre år. (...) Vi sammenligner byen med den by, som vi kommer fra. (...) Så snart vi er indenfor byen grænse, føler vi os hjemme” (Ahmed, 2015)

Som Ahmed beskrev det, oplevede de at have udviklet et tilhørsforhold til deres nye lokalområde. Det var knyttet til en oplevelse af at være velkomne, accepterede og at de havde rådighed over deres sammensatte daglige livsførelse i og på tværs af lokale sammenhænge. Disse eksempler peger på den førnævnte forståelse af at familiers fælles daglige livsførelse er betinget af familiemedlemmers adgang til at deltage i flere forskellige sociale sammenhænge, som på forskellige måder kan understøtte børn og forældres udvikling af rådighed over en forandret livssituation (Shapiro 2017a, kapitel 8).

Indsigten i forskellige familiers varierede forløb i Danmark og de komplekse sammenhænge, som har betydning for deres bestræbelser på at genvinde grebet om deres liv, giver nyt indhold til diskussioner. Familiers kollektive håndtering kan forstås som dialektiske processer og gensidige forhold mellem lokale deltagelsesmuligheder og måderne hvorpå familierne griber dem. Dvs. en forståelse af familiers håndtering, som afhængig af deres adgang til sociale sammenhænge, hvor de gennem deltagelse og bidrag i lokale fællesskaber kan udvide deres rådighed og komme til forståelse med deres ændrede liv sammen

med andre mennesker. Med denne forståelse knyttes familiers udvikling af greb om deres krævende familieliv til de sociale og materielle betingelser, som de møder lokalt. Dermed giver analysen bud på en udvidelse af individfokuserede forståelser af håndtering, som udbredte forståelser ofte bygger på.

/NP

Afrunding og perspektivering

Med denne artikel har jeg søgt at vise hvordan syriske familier oplever og håndterer at flygte samt løbende opretholde og udvikle deres daglige livsførelse igennem komplekse forløb. Den empiriske og analytiske bevægelse på tværs af de forskellige lokale og transnationale sammenhænge, som flygtede familier fører deres daglige liv i og på tværs af, gav indblik i komplekse forløb, som blev udfoldet igennem krævende processer og ad forskellige udviklingsveje. Afhandlingen viser at gentagne brud i eksil og familiers adgang til eller isolation fra lokale sociale sammenhænge har afgørende betydning for hvorvidt deres forløb udfolder sig som rådighedsskabende eller afmægtiggørende sociale processer. Samtidig understreger analysen at den subjektive betydning af gentagne brud, isolation og svære livsbetingelser spiller sammen og får betydning i forhold til hinanden, i form af sammensatte problemer, som udvikles gradvist i familiers hverdagsliv igennem forløbet. I den forbindelse træder oplevelsen af gentagne brud og social isolation frem, som helt afgørende for familiers oplevelse af lidelse i forlængelse af tab og flugt. Disse indsigter peger bl.a. på vigtigheden af en bedre formidling af overgangen mellem asylperiode og hverdagsliv i en kommune, en sikring af at familier ikke bliver adskilt samt at familier ikke placeres i utilstrækkelige og midlertidige boliger.

Ved at følge de samme familier igennem 1,5 år blev det tydeligt at handleevne er knyttet til skiftende livsbetingelser og foranderlige sociale muligheder, hvilket udgør en hovedpointe i afhandlingen, og har teoretisk betydning for

hvordan vi forstår familiers håndtering af sammensatte forløb. Pointen har også en praktisk betydning, da den peger på at professionelle og civilsamfund kan understøtte familiers bestræbelser på at genskabe og udvikle en sammenhængende daglig livsførelse i eksil. Fx ved at sikre at alle flygtede familier har adgang til relevante sociale sammenhænge i deres nye lokalområde, hvor de både kan modtage praktisk hjælp og social støtte, men også selv kan bidrage til den aktuelle sammenhæng, og derigennem realisere deres handlemuligheder, som personer og familiefællesskab.

Analysens udpegning af krigen og familiemedlemmers hverdagsliv i hjemlandet kan udgøre nærværende sammenhænge i familiers daglige livsførelse i Danmark, lægger op til en udvidelse af livsførelsesbegrebet til at inkludere transnationale sammenhænge. Denne pointe understreger også vigtigheden af at undersøge den subjektive betydning af at leve et transnationalt hverdagsliv, når man ønsker at forstå og hjælpe familier med flygtningebaggrund. Ved at forstå familiemedlemmers oplevelse af lidelse, som emotionelle reaktioner på svære lokale og transnationale livsbetingelser, giver analysen et bud på en udvidet forståelse af lidelse, som knyttet til familiers daglige livsførelse og sociale muligheder, og således som et bevægeligt socialt fænomen. Forståelsen af at familiers muligheder for at genvinde grebet om deres liv er knyttet til deres muligheder for at deltage og komme til forståelse med deres forandrede liv i lokale sammenhænge peger på, at kommuner og civilsamfund skal samarbejde om at modtage og skabe adgang til lokale fællesskaber i samarbejde med flygtede familier.

Litteratur

Ager, A. (2016). Health and forced migration. I: Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, K., & Sigona, N. (Red.), *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies* (s. 383-393). Oxford: Oxford University Press.

- Betancourt, T. S., & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*, 20(3), 317-328. doi:10.1080/09540260802090363
- Betancourt, T. S., Abdi, S., Ito, B. S., Lilienthal, G. M., Agalab, N., & Ellis, H. (2015). We left one war and came to another: Resource loss, acculturative stress, and caregiver-child relationships in Somali refugee families. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 21(1), 114-125. doi:10.1037/a0037538
- Burman, E. (2008). *Deconstructing developmental psychology* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Carsten, J. (2003). Introduction: cultures of relatedness. I: Carsten, J. (Red.), *Cultures of relatedness: new approaches to the study of kinship* (s.1-36). Cambridge: Cambridge University Press.
- Chatty, D. (2005). Theoretical and Methodological Challenges of Studying Refugee Children in the Middle East and North Africa: Young Palestinian, Afghan and Sahrawi Refugees. *Journal of Refugee Studies*, 18(4), 387-409.
- Chimirri, N. (2013). Expanding the conduct of everyday life concept for psychological media research with children. I: A. Marvakis, J. Motzkau, D. Painter, R. Ruto-Korir, G. Sullivan, S. Triliva & M. Wieser (Red.) (2013): *Doing Psychology under new conditions* (s. 355-364). Concord, ON: Captus.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in everyday life*. New York: Cambridge University Press.
- Dreier, O. (2009). The development of a Personal Conduct of Life in Childhood. I: Teo, T., Stenner, P., Rutherford, A., Park, E. & Baerveldt, C. (Red.), *Varieties of theoretical psychology: International, philosophical and practical concerns* (s.175-183). Toronto: Captus Press Inc.
- Dreier, O. (2016). Conduct of Everyday Life: Implications for Critical Psychology. I: Schraube, E., & Højholt, C. (Red.), *Psychology and the conduct of everyday life* (s.15-33). United Kingdom: Routledge.
- Gammeltoft-Hansen, T. (2016). *Hvordan løser vi flygtningekrisen?* Viborg: Informations Forlag.
- Guribye & Oppedal (2014): Life in exile before and during a crisis in the country of origin. I: Overland, G. J., Guribye, E., & Lie, B. (Red.) *Nordic work with traumatised refugees: Do we really care*. UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Guzder, J., & Rousseau, C. (2013). A Diversity of Voices: The McGill 'Working with Culture' Seminars. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 37(2), 347-364. doi:10.1007/s11013-013-9316-0
- Hodgetts, D., Rua, M., King, P. & Whetu, T.T. (2016). The ordinary in the extra ordinary: everyday living textured by homelessness. I: Schraube, E., & Højholt, C. (Red.), *Psychology and the conduct of everyday life* (s.124-144). United Kingdom: Routledge.
- Holland, D. & Lave, J. (2001). History in Person: An introduction. I: Holland, D. & Lave, J. (Red.), *History in Person: Enduring struggles, Contentious Practice, Intimate Identities* (s. 3-36). USA: School of American Research Press.
- Holzcamp, K. (2013). Psychology: Social Self-Understanding on the Reasons for Action in the Conduct of Everyday Life. I: E. Schraube & U. Osterkamp (Red.), *Psychology from the standpoint of the subject: Selected writings of Klaus Holzcamp*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Holzcamp, K. (2016). Conduct of everyday life as a basic concept of critical psychology. I: E. Schraube & C. Højholt (Red.), *Psychology and the Conduct of Everyday Life*, (s. 65-98). United Kingdom: Routledge.
- Højholt, C. (2016). Situated inequality and the conflictuality of children's conduct of life. I: E. Schraube & Højholt (Red.), *Psychology and the conduct of everyday life*, (s. 145-175). London: Routledge.
- Højholt, C. & Kousholt, D. (2011). Forsknings-samarbejde og gensidige læreprocesser. I: C. Højholt (Red.), *Børn i vanskeligheder – samarbejde på tværs* (s.13-30). Danmark: Dansk Psykologisk Forlag.
- Højholt, C., & Schraube, E. (2016). Introduction: Toward a Psychology of Everyday Living. I: E. Schraube & C. Højholt (Red.), *Psychology and the Conduct of Everyday Life*, (s. 145-175). New York/London: Routledge.
- Højholt, C., Juhl, P., & Kousholt, D. (2016). The Collectivity of Family Conduct of Life and Parental Self-understanding. I: S. Garvis, &

- E. E. Ødegaard (Red.), *Nordic Dialogues on Children and Families*. London: Routledge
- Kirmayer, L., Lemelson, J. & Laurence, B. (2007). *Understanding trauma: psychological, biological, and cultural perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kohl, K. S. (2015). *Asylaktivering og ambivalens: Forvaltningen af asylansøgere på asylcentre: Ph.d.-afhandling*. København: Københavns Universitet, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet.
- Kousholt, D. (2011). Researching family through the everyday lives of children across home and day care in Denmark. *Ethos*, 39(1), 98-114. doi:10.1111/j.1548-1352.2010.01173.x.
- Larsen, B. R. (2011). Becoming part of welfare Scandinavia: Integration through the spatial dispersal of newly arrived refugees in Denmark. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(2), 333-350. doi:10.1080/1369183X.2011.521337
- Malkki, L. H. (1995). Refugees and exile: From 'refugee studies' to the national order of things. *Annual Review of Anthropology*, 24(1), 493-523. doi:10.1146/annurev.anthro.24.1.493
- Miller, K. E., & Rasmussen, A. (2010). War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: Bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks. *Social Science & Medicine*, 70(1), 7-16. doi:10.1016/j.socscimed.2009.09.029
- Mørck, L. L. (2006). Critical Psychology in a Danish Context. *Annual Review of Critical Psychology (Online)*, (5).
- Osterkamp, U. (2000). Livsførelse som subjektvidenskabelig problematik. *Nordiske Udkast*.
- Punamaki, R., Qouta, S., Sarraj, E. E., & Montgomery, E. (2006). Psychological distress and resources among siblings and parents exposed to traumatic events. *International Journal of Behavioral Development*, 30(5), 385-397. doi:10.1177/0165025406066743
- Renner, W., Laireiter, A., & Maier, M. J. (2012). Social support as a moderator of acculturative stress among refugees and asylum seekers. *Social Behavior and Personality: An International Journal Soc Behav Personal*, 40(1), 129-145. doi:10.2224/sbp.2012.40.1.129
- Rousseau, C. & Measham, T. (2008). Posttraumatic Suffering as a Source of Transformation: A clinical perspective. I: Kirmayer, L. J., Lemelson, R., & Barad, M. (Red.). *Understanding trauma: psychological, biological, and cultural perspectives* (s.275-293). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schraube, E. (2010). Første-personers perspektivet i psykologisk teori og forskningspraksis. *Nordiske Udkast*, 38(1/2), 93-104.
- Schraube, E. (2015). Why theory matters: Analytical strategies of Critical Psychology. *Estudos de Psicologia (Campinas)* 32(3), 533-545. doi:10.1590/0103-166x2015000300018
- Shapiro, D.K. (2017a). *Familieliv på flugt – syriske familiers oplevelser af brud og genskabelse af hverdagsliv*. Ph.d. afhandling. Roskilde: Institut for Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet.
- Shapiro, D. K. (2017b). Disrupted Refugee family life: Collective agency and conflictual care. I: Sullivan, G.B., Cresswell, J., Ellis, B., Morgan, M. & Schraube, E. (Red.), *Resistance and Renewal in Theoretical Psychology* (s. 149-156). Canada: Captus Press.
- Shapiro, D. K. & Montgomery, E. (2019). Forced separation, ruptured kinship and transnational family life. I: L. De Haene & C. Rousseau (Eds.), *Working with refugee families: Coping with trauma and displacement in family relationships*. UK: Cambridge University Press.
- Sigona, N. (2016). The politics of refugee voices: Representations, narratives and memories. I: Fiddian-Qasmiyeh, E. et al. (Red.). *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, (s.369-382).
- Teo, T. (2015). Critical psychology: A geography of intellectual engagement and resistance. *American Psychologist*, 70(3), 243-254. doi:10.1037/a0038727
- Udlændingestyrelsen (2018). Udlændinge- og Integrationsministeriet. *Seneste tal på udlændinggeområdet 31.03.18*. lokaliseret 5. oktober 2018 på: https://www.nyidanmark.dk/-/media/Files/US/Tal-og-statistik/seneste_tal_udlaendingeomraadet_2.pdf
- United Nations High Commissioner for Refugees (2017). Syria Emergency. Lokaliseret 8. juni 2017 på: <http://www.unhcr.org/syria-emergency.html>

- Weine, S. M., Levin, E., Hakizimana, L., & Dahnweih, G. (2012). How Prior Social Ecologies Shape Family Resilience Amongst Refugees in U.S. Resettlement. *The Social Ecology of Resilience*, 309-323. doi:10.1007/978-1-4614-0586-3_24
- Weine, S. M., Muzurovic, N., Kulauzovic, Y., Besic, S, Lezic, A., Mujagic, A., Muzurovic, J., Spahovic, D., Feetham, S., Ware, N., Knafl, K., & Pavkovic, I. (2004). Family consequences of political violence in refugee families. *Family Process* 43, 147-160.